

NIELS JØRGEN HAAGERUP:

Efter det danska valet

Hur är det med dessa rådvilla danskar och deras många partier? Vet de inte vad de vill? Jo, skriver Svensk Tidskrifts korrespondent i Danmark, det vet de mycket väl. Valresultatet är en protest, ett nej mot statskollektivism och vane-tänkande. Detta nej blev så rungande högt, att politikerna måste lyssna. Först om de skulle underlåta detta och vifta bort oron bland väljarna, är demokratin i fara. Oron blev särskilt stor genom att väljarna strax före valet fick sina nya källskattsedlar och äntligen begrep vilka skatter de har att dragas med. Så gick alla de gamla partierna tillbaka; en både kraftig och kanske nyttig kritik mot slentrianen att hoppa reformer på varandra utan att tänka på hur de skall betalas. I stället kom nya partier in i riksdagen, och Haagerup gör en snabb genomgång av dem och av vad de står för.

När resultatet av det danska folketingsvalet förelåg under natten till den 5 december förra året, beklagade många representanter för de "gamla" partierna, att väljarna tydligen inte riktigt hade förstått dem. Det måste finnas en kommunikationsklyfta, sade flera av dem fiffigt. Men valresultatet, som ganska precis svarade mot opinionsundersökningarnas förutsägelser, utgjorde snarare ett vittnesbörd om att väljarna hade förstått politikerna riktigt bra — och att de tröttnat på dem. Sällan eller aldrig har man upplevt maken till protestval. Antalet politiska partier i Folketinget blev fördubblat från fem till tio. Socialdemokraterna förlorade en tredjedel av sina röster och de konservativa hälften av sina. Om det finns något att missförstå efter detta val, måste missförståndet ligga på politikernas sida.

Störst uppmärksamhet har det väckt att Mogens Glistrups så kallade Framstegsparti med nära en halv miljon röster blev Folketingets näst största parti och fick en sjättedel av de avgivna rösterna. Utan tvivel var Glistrup på väg upp då valet utskrevs. En gång tidigare hade han i Gal-lups månatliga beräkningar haft en fjärdedel av rösterna. Mindre än två veckor före valet hade han gått betydligt tillbaka. Men valets segerherre blev han obestriddigt, även om han tog munnen ganska full då han dagen efter valet begärde att få bilda regering. I denna skulle han själv bli statsminister och — något som han själv menar betyder mera — bli chef för ett ministerium för avskaffande av offentlig verksamhet!

Men hur kunde ett Glistrupparti få ett sådant grepp om väljarna i hela Danmark, och fö inte minst i Sönderjylland, där nästan var fjärde röst gick till hans partis i stort sett okända kandidater? Det har sagts många hårda ord om väljarna efter det danska valet. Men det är föga troligt, att den halva miljonen Glistrupväljare alla på allvar har väntat, att Framstegspartiet kan avskaffa inkomstkatten för alla med en inkomst under 60 000 danska kronor om året, att försvaret kan ersättas med en automatisk telefonsvarare som säger "Vi ger oss" på ryska (även om partiet förklarat att det skall hålla sig till den fyraåriga försvarsöverenskommelsen), att hela den danska centraladministrationen kan klaras med 50 personer, att alla andra "pappersvändare" kan omskolas till produktivt arbete och att utrikestjänsten totalt kan nedläggas och samtliga ambassadörer, utom EG-ambassadören, kan hemkallas.

Förklaringen kan inte ligga i dessa utopiska programpunkter. Glistrup har efter valet sagt, att de kan förväntas realiserade med omkring en sjättedel, eftersom han inte har mandat till mera ("Vi är inte ett allt-eller-intet parti utan ett framstegsparti som gradvis kommer att realisera sitt program"). Förklaringen måste ligga i otillfredsställelsen med det bestående och särskilt med de bestående partierna. Det kan ytterligare ha hjälpt Glistrup, att de nya skattsedlarna utsändes just i dagarna före valet. Författaren till denna artikel har träffat flera personer, som i förbittringen över de höga preliminärskatteavdragen förklarade att de skulle rösta för Glistrup.

Utbrytarpartiet

Men protesten bakom det danska valresultatet pekade åt flera håll. Borgmästare Erhard Jakobsen i Gladsaxe, socialdemokrat sedan 40 år, samlade för sitt blixtnabbt skapade parti Centrumsdemokraterna tillräckligt många röster för att få 14 mandat, vilket enligt opinionsundersökningarna låg i underkant av vad som väntats. På få dagar fick Erhard Jakobsen långt över 100 000, kanske upp emot 200 000 underskrifter på registreringshandlingen för sitt nya parti, medan knappt 20 000 hade behövts.

Erhard Jakobsen lämnade socialdemokraterna i protest mot deras, eller rättare ledningens alltmera vänsterorienterade inställning. Utnämningen av tre nya unga och delvis oerfarna politiker från partiets vänsterflygel till ministrar blev avgörande för honom, även om själva valet framkallades av en bostadspolitisk fråga, där socialdemokraterna hade träffat en uppgörelse med vänsterpartiet Socialistisk Folkeparti.

Brytningen var en logisk följd av att den socialdemokratiska ledningen först med Jens Otto Krag och sedan med Anker Jørgensen i spetsen ignorerade partiets centrum och högerflygel och ensidigt koncentrerade sig på vänsterflygeln, av fruktan för att mista röster till Socialistisk Folkeparti. Om Krag och Anker Jørgensen själva egentligen är vänsterflygelpolitiker är tvivelaktigt, även om den senare envist har talat om hur nödvändigt det var att placera partiet "till vänster om mitten". Många flera än Erhard Jakobsen har be-

klagat denna tendens, bl a de två andra statsministerämnena inom partiet, Orla Möller och Erling Jensen. Men ingen i partiets folketingsgrupp följde Erhard Jakobsen, då han bröt sig ut för att skapa sitt nya parti.

EG-frågan och valet

Att kommunisterna kom in i Folketinget var också ett utslag av protest. Denna riktades särskilt mot Socialistisk Folkeparti, som alltid påstår sig föra arbetarpolitik men som avslöjats som ett övervägande akademikerparti. Vi har koncentrerat oss för mycket på det parlamentariska arbetet, menade partiets chefsideolog och talesman i utrikespolitiska frågor Gert Petersen, då valresultatet förelåg och partiet gått ned med sex mandat till elva. Kommunisterna tog de sex.

Retsforbundet blev återigen representerat i Folketinget, efter 13 år. Otvivelaktigt var det partiets agitation mot medlemskap i EG som gav röster. Partiets tidigare koncentration på jordskatter och frihandel hade under många år inte lyckats få det över 2-procentsspärren. Men agitationen mot EG gav vinst, även om den blott räckte till fem mandat. Därmed är Retsforbundet det minsta partiet i riksdagen.

Om det var Retsforbundets mandat, som gav bakgrunden för flera svenska kommentarer till valresultatet, däribland statsminister Palmes uttalande att striden om Europapolitiken lämnade en väsentlig förklaring, må lämnas osagt. Kommentaren är i varje fall felaktig. Valet var ej ett EG-val. Om så hade varit, skulle Rets-

forbundet — det enda ickemarxistiska parti som kräver att Danmark skall lämna Gemenskapen — ha fått långt flera röster än de 88 000 det fick, knappt 38 000 flera än 1971. Måne inte de svenska kommentarerna om EGs betydelse för valresultatet snarare avspeglar Sveriges eget EG-dilemma? I Danmark är meningarna fortfarande delade om EG — men valet var alltså inte ett EG-val.

Mer överraskande än Retsforbundets fem mandat var att Kristelig Folkeparti fördubblade sitt röstetal från 1971 till ungefär 125 000. Därmed säkrade partiet sju mandat under ledning av läraren och katoliken Jens Möller, vars sympatiska uppträdande i TV otvivelaktigt spelade en roll för valresultatet. Men också här verkade otvivelaktigt missnöjet med speciellt Det konservative Folkeparti.

De gamla partierna

Motsättningar ifråga om både personer och politik har präglat de konservativa. Några önskar en politik mot mitten med samarbete om möjligt också med socialdemokraterna. Andra önskar orientera sig till höger om mitten. På det personliga planet står striden mellan partiordföranden Erik Haunstrup Clemmensen, som efter valet på nytt är medlem av Folketinget, och gruppordföranden Erik Ninn-Hansen, som av den reducerade konservativa gruppen blev återvald till sin post — dock utan sin egen partiordförandes röst!

Till den undran som råder över Det konservative Folkeparti bidrog också efter

valet, att det var Det radikale Venstre och Det konservative Folkeparti, som trots gammal fiendskap så vitt man kunde förstå låg mest på linje under regeringsförhandlingarna. I dessas första skede demonstrerade de båda partierna sin ovilja mot att stödja Venstres ledare Poul Hartling som eventuell statsminister. Det var inte glömt, att det var de konservativas dåvarande ledare Poul Sørensen, som 1968 utpekade den radikale Hilmar Baunsgaard som statsminister.

Socialdemokraternas tillbakagång från 70 till 46 mandat och förlust av nära 300 000 röster saknar motstycke i partiets historia. Partiet stöds nu av blott en fjärdedel av väljarna. Det behöver se om sitt hus, vilket alla erkände efter valet. Det behöver också en ny ledare. Men den sympatiska, om än fortfarande politiskt oerfarne Anker Jørgensen valdes, delvis mot sin vilja, både till partiordförande och statsministerkandidat på partiets kongress sommaren 1973, och valet kan ej göras om. En självskriven alternativ kandidat saknades, även om handelsminister Erling Jensens namn börjat dyka upp, inte minst som följd av det positiva intryck han gav hos landets TV-tittare under sina många redogörelser för oljekrisens verkningar.

Det radikale Venstres tillbakagång från 27 till 20 mandat överraskade. Det var väntat att de radikala skulle klara sig bäst av de gamla partierna. Men också de gick tillbaka. Hilmar Baunsgaards ställning blev därmed något försvagad, eftersom det var förutsett att Det radikale Venstre

efter valet skulle bli det största av de borgerliga partierna (Framstegspartiet är i en kategori för sig självt) och Baunsgaard därmed den självklare eventuelle statsministerkandidaten.

I stället blev det Venstre, som förlorade åtta mandat och stannade på 22. Partiet hade profilerat sig starkare än de andra borgerliga partierna under valkampanjen, och partiledaren Poul Hartling har vunnit växande sympati, även om han saknar — och kanske därför att han saknar — den hårtsläende argumentationsform som andra politiker och bl a Per Haekkerup är kända för. Följaktligen blev Hartling en nyckelfigur under regeringsförhandlingarna. Både Erhard Jakobsens centrumsdemokrater och Kristelig Folkeparti föreslog honom.

Men tillsammans behärskade de tre gamla borgerliga partierna bara 58 mandat, medan de 1968—71, då de hade regeringsmakten, hade över 90 och därmed tillsammans absolut majoritet. Det socialistiska blocket, som före valet sedan 1971 kunde ställa upp med 89 mandat, är efter valet reducerat till 63. Då inräknas också de sex kommunisterna, även om LO-ordföranden socialdemokraten Thomas Nielsen i sin valkommentar var ovillig att räkna med kommunisterna i samma block som socialdemokraterna och Socialistisk Folkeparti.

Personvalen vittnar också om folkstämningen. Ungefär hälften av Folketingets 179 medlemmar är nyvalda, i allmänhet politiskt helt oskolat folk.

Ansvar

De fem gamla partierna måste gemensamt dela ansvaret för att valet kom vid en så för alla olämplig tidpunkt, skrev den förre konservativa ledaren, f d finansminister Poul Möller (nu ledarskribent i Berlingske Tidende) i en personlig kommentar till valet. Han fortsatte: För en tidigare aktiv politiker, som i 21 år var medlem av Folketinget, är det alldeles obegripligt att det inte i ett enda av partierna fanns så mycket av politiskt förutseende att valet kunde undvikas.

Förre statsminister Jens Otto Krag, från 1 januari EG-ambassadör i Washington, skrev i Politiken, att huvudförklaringen till valresultatet låg i skatterna, särskilt inkomstskatten. Det är skatteavdraget för preliminärskatten som står i centrum och som gett Glistrup röster från alla delar av befolkningen. Att skattereformen och källskatten inte gav ett mera rimligt resultat, måste de partier och politiker, som genomförde källskatten, taga medansvar för, skrev Krag. Han undantog inte sig själv men tillade genast en mening om att "särskilt den regering som genomförde den har ett mycket stort ansvar". För övrigt menade Krag att om valet uppskjutits ett halvt år, kunde Glistrupkurvan åter ha planats ut och gått nedåt. Under själva valkampanjen underlät inte Hilmar Baunsgaard att påminna om Krag's personliga stora ansvar för landets olyckliga ekonomiska situation.

Men vari ligger det olyckliga? Att skatterna är höga har riktigt framhållits. Men det är orsaken till de höga skatterna som

bildar den verkliga bakgrunden till det danska protestvalet. De offentliga utgifterna har vuxit med en hastighet, som överrumplat alla och som de politiska partierna i sin inbördes reformkonkurrens alldeles inte förutsett eller förstått. Ännu 1971 blev den årliga tillväxten av antalet anställda i offentlig tjänst uppskattad till 15 000. Men den har sedan visat sig vara 40 000. Makten i samhället håller på att glida över till de offentligt anställda, som redan under någon tid lönemässigt legat före anställda i det privata näringslivet. Prognoser förutser att om tio år måste tre fjärdedelar av hela nationalinkomsten betalas i skatt. Detta är vad väljarna sade nej till den 4 december.

Omedelbart före valet utkom två böcker på danska, vilka kritiskt och sakligt tar upp problemet. Aarhusprofessorn Jörgen Dichs bok "Den herskende Klasse" med skarpa utfall mot gängse föreställningar, särskilt bland politiker och ämbetsmän, väckte en hel del uppmärksamhet.

Ännu mera precis är den unge seminarieadjunkten (och Venstrekandidaten) Bertel Hårders bok "Statskollektivism og spildproduktion", som påvisar, att förbrukningen inom den offentliga sektorn är minst i lika hög grad präglad av producent/intressegruppsstyrda krafter och mekanismer. Därvid skapas överförbrukning och ofrihet, till skada för den oorganiserade breda befolkningen.

Statskollektivismens gränslösa tillväxt är enligt Hårders vår tids stora problematik. Om det danska folkets valet den 4 de-

cember avspeglar en demokratins kris, kan detta inte bero på det faktum, att det är väljarna — mer än politikerna — som har sagt nej till att låta denna statskollektivism fortsätta sin ohämmade tillväxt. Tvärtom,

valet blev ett så rungande nej, att politikerna och partierna inte kan undgå att lyssna. Blott om de skulle underlåta detta, kommer demokratin ut i en mycket allvarlig kris.

Pärmar för årgång 1973

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-21 00 49, eller genom insättning av kronor 14:60 (inkl. moms och porto) på postgiro 7 27 44—6.